

TAMÁSI ANNA ÉVA*

A házasságtörés a székesfehérvári és a veszprémi szentszék gyakorlatában a kiegyezés időszakában

A házasságtörés napjainkban is súlyos erkölcsi kérdéseket felvető magatartás, viszont hazánkban büntetőjogi vagy egyéb jogkövetkezményekkel már nem jár, amennyiben egyik házaspár elköveti a házassággelleni tettet. Ellenben nem volt ez mindig így történelmünkben, már az ókortól kezdődően súlyos bűncselekménynek számított, mely büntetőjogi felelősségre vonást vont maga után, ezen kívül polgári jogi szempontból is komoly jogkövetkezményei voltak, családjogi perekben minden esetben elmarasztalták az e cselekményben bűnös félt. Még a 19. század folyamán is találhatunk házasságtöréssel kapcsolatos peres ügyeket, melyekben a hűtlen cselekmény komoly relevanciával bírt. Mivel hazánkban évszázadokon keresztül az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott a házassági ügyek intézése, melyek elég nagy százalékát tették ki a házasságtöréssel kapcsolatos ügyek, ebből kifolyólag érdekes lehet e pereket megvizsgálni egy rövid történeti áttekintést, bevezetést követően.¹

Jelen tanulmányban a veszprémi és a székesfehérvári szentszék gyakorlatát vizsgáltam meg a 19. század második felében, az itt tapasztaltak alapján vontam le következtetéseket, ezek közül is főként a székesfehérvári szentszék irataira támaszkodtam, mert a veszprémi egyházi bíróság anyagai közül nagyon sok értékes dokumentum megsemmisült a korabeli tűzvészek, árvíz következtében.

A házasságtörés jogi szabályozására egészen korai emlékeink vannak, már Hammurapi törvénykönyve (Kr. e. 2000 körül) is részletgazdag szabályokat tartalmazott a hűtlenkedés bizonyos eseteire. E korai jogszabályban is megfigyelhetjük azt a sokáig fennmaradó szemléletmódot, mely szerint a nő házasságtörése sokkal súlyosabban ítéendő tett volt, mint a férj hasonló magatartása. Ugyanis ha az asszonyról bizonyosodott be a hűtlenség, akkor ezért életével fizetett: vízbe kellett dobni. Egy esélye maradt a büntetés elkerülésére: ha férje megbocsátott neki, ő ugyanis ezen magatartásával meg-

* adjunktus, SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék

¹ Az egyházi bíróságok hatásköréről ld. bővebben: HÁRSFAI KATALIN: *Egyházi eljárásjog*. Szent István társulat, Budapest, 2006, 56–75. pp.; BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1961. 74–75. pp.; BÓNIS GYÖRGY: *Az egyházi bíráskodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon*. In: Balogh Elemér (szerk.): Bónis György: Szentszéki regeszták. Szeged, 1997. 640–641. pp.

menthette házastársát a biztos haláltól. Amennyiben egy polgár feleségét vádolták meg, hogy más férfivel volt együtt, de nem tudták bebizonyítani, akkor Isten előtt esküt kellett tennie, majd hazatérhetett férjéhez.

Ezzel szemben a férfi hűtlenségéért konkrét elmarasztalás nem járt, hanem az volt a büntetése, hogy feleségét elveszíthette, azaz visszaköltözhetett az édesapja házába, ha nem tudott megbocsátani férjének:

142. §. Ha egy asszony szidalmazza a férjét és azt mondja: „Többé nem nyúlhatsz hozzám!” - ügyét a bíróságán vizsgálják ki, s ha mindig otthon volt és semmi bűn nem terheli (azaz hűséges volt), férje ellenben eljárt a háztól és nagyon megalázta őt, az asszony büntetlen marad, kapja vissza hozományát, és menjen atyja házába.²

A házasságtöréssel kapcsolatos rendelkezések a Bibliában is megjelentek, annak mind az ószövetségi, mind az újszövetségi részében. Az ebben foglalt rendelkezések bár nem számítanak konkrét jogszabálynak, de erkölcsi iránymutatásuk mindenképp fontos, valamint a katolikus egyház jog kötelező normaként tekintett és tekint rá olyannyira, hogy az egyházi bírósági gyakorlatban az ítéletek indokolásában is megjelennek a Biblia egyes részei, mint hivatkozott jogszabályi alapok.

Először az Ószövetséget érdemes kicsit alaposabban megvizsgálni. E könyv prófétái a házasságtörést súlyos bűnként kárhoztatták, a bálványimádás bűnének szimbólumát látták benne. (Pl. Oz. 2,7; Jer 5,7; 13,27)³ A házasságot ebben az időszakban még nem tekintették intézménynek sem társadalmi, sem vallási szempontból, ennek ellenére komolyan védték: mind törvényileg, mind erkölcsileg. Az Ószövetségben is megfigyelhető – melyet már Hammurapi szabályozásában is láttunk – hogy a férfivel szemben elnézőbb szemlélet uralkodott, esetében ugyanis csakis más feleségével vagy eljegyzett nővel történő nemű érintkezés minősült házasságtörésnek (pl. Kiv 20,17; Lev 20,10). Az egyedülálló nővel vagy rabszolganővel folytatott viszony nem számított bűnnek.⁴

Azokat, akiket házasságtörésben bűnösnek találtak, megkövezték, mind az asszonyt, mind a férfit, valamint azt a nőt is, akit a városon belül erőszakoltak meg, mivel segítségért kellett volna kiabálnia. Ezzel szemben akit a városon kívül, a „határban” erőszakoltak meg, őt nem tekintették bűnösnek (mivel hiába is kiabált volna).⁵

A házasságtörést megcsonkítással (*Ez 23,25*) és elégetéssel (*Ter 38,24; Lev 21,9*) is büntethették. Egyébként a házasságtörés elég gyakori bűnnek számított.⁶

Ha az Újszövetséget megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy szintén meglehetősen sok helyen foglalkozott e házasságot súlyosan sértő magatartással. Ellenben új szemléletet, új nézőpontokat is hozott az eddig megvizsgáltak menné. Jézus a hatodik parancs („Ne paráználkoddj!”, „Ne törj házasságot!”) betartásának fontosságát hangsúlyozta, de a „szív tettét”, azaz a kívánságot ugyanúgy elítélte, mint a tényleges házasságtörő cselekedetet.⁷

² *Hammurabi törvényei*, kiadja: Az erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, ford.: Kmoskó Mihály, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1911. 45. p.

³ *Magyar Katolikus Lexikon*, IV. kötet, *házasságtörés* szócikk. Szent István Társulat. Budapest, 1998. 695–696. pp.

⁴ Ezen túlmenően: a házasságtöréssel gyanúsított férfit soha nem vetették alá olyan próbatételnek (féltekenységi áldozat), mint az asszonyt (*Szám 5,11*).

⁵ MTörv 22,22-22,25.

⁶ *Magyar Katolikus Lexikon*, *házasságtörés*.

⁷ Mt 5,28.

E korábbiakhoz képest látszólag szigorúbb megítélés mellett azonban Jézusnak a házasságtörő asszony iránti magatartása az irgalom és az igazságosság példázata lett.⁸

Szent Pál apostolnál a házasságtörés nem pusztán jogi kérdés volt, inkább szembe-
szegülés Isten akaratával, ezért tanításai szerint a házasságtörőknek nem lesz ré-
szük Isten országában.⁹

A középkori felfogás és jogi gondolkodás szerint a házasságtörés a család rendje,
békéje elleni támadás volt. A házassági hűséget és tisztaságot a társadalom alapvető ér-
tékeknek tekintették, így az azt veszélyeztető magatartást súlyosan büntették minden
formájában (házasságtörés, megszeplősítés, ágyasság, bujaság, kerítés, többnejűség,
vérfertőzés, nemi erőszak, fajtalanlás, nőrablás).

A középkor folyamán voltak zsinatok és egyházi írók, akik a házasságtörő hitves el-
bocsátásának kötelezettségéről beszéltek, de ezek nem a válásra utaltak, hanem a vezek-
lés idejére történő elbocsátásról.¹⁰

A büntető ítéletek – akárcsak a házassági ügyek ítéletei a szentszékeken – még a 18.
században is a tízparancsolatra hivatkoztak a büntetés kiszabás indoklásaként, így önál-
lóan megfogalmazott tényállásra nem volt szükség. Amennyiben mindkét fél házas volt,
általában azonos mértékű büntetést kaptak, ha viszont csak az egyik félnek állt fenn ér-
vényes köteléke, a másik fél általában enyhébb büntetést kapott, sőt, némely esetekben
nála a büntetés el is maradt.¹¹

Az általános áttekintés és bevezetés után érdemes megvizsgálni kicsit alaposabban,
hogyan Magyarországon milyen fejlődéstörténeten ment keresztül a házasságtörés szabályo-
zása, valamint milyen gyakorlati tapasztalatokat figyelhetünk meg e kérdéskör kapcsán.

A férj és a feleség paráznaságának megítélése nem volt azonos súlyú hazánkban
sem, erről Szent László és Könyves Kálmán törvényei tanúskodnak: a parázna asszonyt
halállal büntették, a férfivel szemben viszont elnézőbbek voltak.

A férfi házasságtörő feleségét büntetlenül megölhette, és utána újra házasodhatott.
Viszont ha az asszony rokonai szerint jogtalanul cselekedett a férj ekképpen, bíróság elé
kellett vinni az ügyet.¹²

A férj természetesen dönthetett úgy is, hogy nem veszi el felesége életét, hanem in-
kább bírói úton kér büntetést számára. Ebben az esetben az asszonynak a kánoni szabá-
lyok szerint előírt bünbánatot kellett tartania, házastársa pedig dönthetett, hogy meg tud-
e bocsátani neki és visszafogadja, vagy pedig külön élnek innentől fogva. Ha ez utóbbit
választotta, egyikük sem házasodhatott újra azon kánonjogi szabály miatt, mely szerint
az érvényes kötelék felbonthatatlan.¹³

⁸ Vö. Jn 8,1-11

⁹ Vö. 13,9; 1Kor 6,18; 1Tesz 4,3.

¹⁰ SIPOS ISTVÁN – GÁLOS LÁSZLÓ: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint*. Szent István Társulat, Budapest, 1960. 577. p.

¹¹ Vö. Kettős és egyszerű házasságtörés. Magyar Katolikus Lexikon, házasságtörés.

¹² Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve, 13. fejezet a parázna asszony megöléséről. In: *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényzettek*. Franklin. Budapest, 1899.

¹³ E szabályozás mind Szent László, mind Könyves Kálmán törvényeiben megtalálható volt. Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve, 20. Fejezet a paráznaságon kapott asszonyról; Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve, 8. Fejezet a parázna asszonyokról. In: *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényzettek*, Franklin. Budapest, 1899. A felbonthatatlanság elméleti hátteréről ld. bővebben: ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Szent István Társulat. Budapest, 2014. 514–516. pp.

Werbőczy Tripartituma is lehetővé tette a férj számára, hogy rendelkezzen parázna felesége életével, de csakis az első parázna cselekedet elkövetésekor:

„De ha férje a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magaviseletét tudva elnézné, akkor hitbérét is vissza fogja nyerni és férje azután őt a házasságtörés miatt (ha másodszor vétkeznék is) meg nem ölheti, a mit első ízben, a mikor tudniillik a házasságtörés tudomására jutott, szabadon és jogosan megtehetett.”¹⁴

Ez az álláspont hosszú időn át nem nagyon változott. Egyébként nem volt véletlen, hogy még késői évszázadokban is a feleség paráználkodása minősült súlyosabban, mivel ennek – a férfinak alapvetően többet megengedő társadalmi felfogáson túl – súlyosabb családjogi következményei is lehettek. Egy reformkori indokolás tökéletesen megragadja ennek a szemléletnek a lényegét: súlyosabb „az asszony paráználkodása, mint a mely által a férj nemzetségébe a törvényes örökösök jogainak sérelmével idegen gyermek csempésztetik, a nemzetségnek sokkal nagyobb sérelmet okozván”.¹⁵

Ha a házasságtörésre kiszabható büntetéseket megvizsgáljuk, elmondható, hogy a 17-18. századra már a halálbüntetés helyett gyakoribbá vált a verés (férfiaknál botozás, nőknél az ostorozás), valamint a bírságolás. II. József büntető törvénykönyve 1787-től magánvádassá tette a büntető eljárást a házasságtörés ügyében. Bár e kódexet hamarosan hatályon kívül helyezték, az enyhe megítélés általánossá vált a magyar büntetőjogban. A polgári kor első büntető törvénykönyve, a Csemegi-kódex is ismerte e tényállást, rendelkezései szerint ha a házasságtörés miatt a házasság felbontása vagy az ágytól-asztaltól elválás bekövetkezett, három hónapig terjedő fogházbüntetéssel kellett sújtani az elkövetőt. Jelen tanulmány témája viszont nem a büntetőjogi vonatkozások elemzése, hanem az egyházi bíróságok előtti eljárás tapasztalatai, melyekre a büntetőkódex is utalt.

Az 1894-ben elfogadott Házassági törvény (1894. évi XXXI. tc.) szabályozásában is megjelent a házasságtörés, nevezetesen a bontó okok között találkozhatunk az általunk vizsgált cselekménnyel. E törvényi szabályozásban ugyanis még megfigyelhető volt bizonyos, a kánonjogból „átmentett”, azaz onnan eredeztethető, az addigi joggyakorlatban szereplő bontó okok megkövetelése. Ezek név szerint a következők: házasságtörés, természet elleni fajtalanság, új házasság kötése, szándékos és jogos ok nélküli elhagyás, házastárs élete elleni törés, házastárs testi épségét vagy egészségét veszélyeztető, szándékos és súlyos bántalmazás; büntett elkövetése, amennyiben az elítélt házasságot halálra vagy legalább 5 évi fegyházra vagy börtönre ítélik.

Jelen tanulmány keretei között nincs mód a külföldi gyakorlat alapos elemzésére, rövid kitékintésként azonban megállapíthatjuk, hogy a vizsgált korszak egyik jelentős házassági törvénye, a magyar törvényhozásra is erőteljesen ható német házassági törvényhozás egyik eredménye, az 1875-ös birodalmi törvény is foglalkozott a házasságtöréssel.

E törvény is ismert természetesen házassági akadályokat, melyek fennállása esetén a házasság, ha meg is kötötték, semmis volt. Ezek a következők voltak: tilos volt egyenesági rokonoknak egymással házasságra lépni, valamint édes- és féltestvéreknek is. Ezen kívül nem csak a vérségi kapcsolatban lévőknek volt tilalmazott a házasságkötés a rokoni kapcsolatok körén belül, hanem a mostohaszülő-mostohagyerek relációjában is, valamint az anyós és az após sem házasodhatott a (volt) menyével vagy vejével. Az sem

¹⁴ HK. I. 105. 1. §.

¹⁵ Magyar Katolikus Lexikon, *házasságtörés*.

számított ezekben az esetekben, hogy házasságból vagy házasságon kívül születésről volt-e szó, mindenképpen tilalmazott volt a frigy. Az örökbefogadó és örökbefogadott között is házassági akadály állt fenn, bár csak addig, ameddig ez a jogviszony fennállt köztük. A következő esetkör pedig egy korábbi házasság elleni cselekményre vonatkozott, ugyanis a házasságtörést elkövetett elvált személy és a bűntársa sem köthette össze életét törvényesen. Bár ez utóbbi eset alól lehetséges volt felmentést kérni.¹⁶

Az abszolút és a relatív bontó okokat megvizsgálva összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy az abszolút bontó okok esetén erős párhuzam figyelhető meg a magyar házassági törvény és a külföldi államok házassági jogalkotása között. Bár például a házasságtörés fogalmi meghatározása jelentősen eltért bizonyos államoknál, bontó okként mindegyik elismerte.¹⁷

A házassági ügyek, és ezen belül a házasságtörés szabályozása, valamint az ilyen ügyekben való döntés hosszú évszázadokon keresztül a katolikus egyház jog fennhatósága alá tartozott, így mielőtt a konkrét ügyek elemzésére térnénk át, szükséges megvizsgálni, hogy pontosan mit értett a kánonjog házasságtörés alatt, kik követhették el, és milyen jogok sérültek ennek elkövetésekor.

A házasságtörés a házassági hűséget sértő szexuális kapcsolat, bűn a hatodik és a kilencedik parancsolat ellen.

E házasságot sértő cselekmény megtörténhet két házasságban élő személy, házas és szabad állapotú, házas és klerikus, ill. házas és szerzetes személy között.

A kánonjogi felfogás szerint a házasságtörő az igazságtalanság bűnét is elköveti, mivel nem teljesíti vállalt kötelezettségeit: sérti a házastársi köteleket, ami a szövetség jele; sérti a másik házastárs jogát, és megtámadja a házasság intézményét azáltal, hogy megszegi a szerződést, amely annak alapjául szolgál. Továbbá veszélyezteti a gyermekek javát, akiknek szükségük van a szülők stabil egységére.¹⁸

A görög katolikusoknál a feleség házasságtörése ok a házasság felbontására. A római katolikus vallás esetén ez nincs így, ez az eset sem törheti meg a megkeresztelt felek házasságának felbonthatatlanságát.¹⁹ Bár a katolikus egyház a házasságot felbonthatatlannak tartotta és tartja, az életközösséget bizonyos esetekben felbonthatónak vélte, mindazon esetekben, amikor az együttélésből az egyik házastársra valamilyen jelentős hátrány, testi vagy lelki üdvét fenyegető baj, elkerülhetetlen veszély háramolna, valamint abban az esetben, ha egyik hitvestárs a házasság ellen súlyosan vétett. A Ht. nem bontja különböző fajtákra a szeparációt, ezzel szemben a kánonjog két fajtáját is ismeri, egyrészt az örököszt vagy életfogytiglanit, másrészt az ideiglenest.

¹⁶ PAUL HINSCHIUS: *Das Rechtsgesetz über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung*. Verlag von J. Guttentag, Berlin, 1876. 112–121. pp.

¹⁷ Mind nálunk, mind külföldön a bíróra bízták annak eldöntését, hogy mely esetben tekinti bizonyítottnak a házasságtörést. HERGER CSABÁNÉ: *Jogátvitel vagy európai szintű jogalkotás. Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében*, in: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VIII.* Pécs, 2005. 180–183. pp.

¹⁸ BÁNK JÓZSEF: *Kánoni jog II.*, Budapest, 1962, 147. p.; SZUROMI SZABOLCS ANZELM: *Szempontok a katolikus egyház jogrendjének működéséhez*. Szent István Társulat, Budapest, 2010. 197. p.; KUMINETZ GÉZA: *Katolikus házasságjog. Különös tekintettel a latin egyház jogára*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 37. p.; Magyar Katolikus Lexikon, házasságtörés.

¹⁹ HANÁK LÁSZLÓ: *Ágytól asztaltól...?* Kossuth Könyvkiadó, 1986, 184. p.

Az első változat két esetben volt lehetséges a Corpus Iuris Canonici²⁰ érvényessége alatti századokban: ha a házaspár egyik vagy mindkettő szerzetbe lépett, vagy ha a férfi felvette a felsőbb egyházi rendeket (diakonátus, áldozópapság, püspökség); továbbá ha a házaspár egyik házasságtörést követett el (bizonyos feltételek megléte szükségeltetett még ezen belül).²¹ Bár itt kell megjegyeznünk, hogy nem volt ez teljesen egyértelmű az évszázadok alatt kiadott, néha egymásnak ellentmondó törvények szövevényében. Ennek megfelelően a korabeli szerzők álláspontja sem egyezett, bizonyos kánonjogászok szerint már ebben az időszakban is csak a házasságtörés²² (korábbi évszázadokban csak a nő házasságtörése, később mindkét házastársé²³) szolgáltatott alapot az élethosszig tartó elválásra, esetleg még – főként a régebbi jogban – a hitehagyás lehetett erre megfelelő ok, de azt az egyházi joggyakorlat a 19. századra már az ideiglenes elválás jogcímei között ítélte meg.²⁴

Az elválás kimondását nem kérhette az, aki: ha a panaszló fél maga is okot szolgáltatott a házasságtörésre, ha ő maga vétkes társat elcsábította, a házasságtörést megengedte vagy jóváhagyta, vagy a bűnt elengedte, akár nyíltan, akár hallgatólagosan, és folytatta a vétkes féllal a házassági együttélést, valamint aki maga is paráználkodott.

A corpus időszakában házasságtörés esetén nem lehetett önkényesen megszakítani az életközösséget, hanem csakis bírói ítélet folytán.

Ha a bírói ítéletben házasságtörés miatt elmarasztalt fél be tudta bizonyítani, hogy az örökös elválás kimondása után házastársa is házasságtörést követett el, akkor jogosult lett az életközösség visszaállítását követelni, mivel a kölcsönös hűség iránti kötelezettség az ágytól-asztaltól elválás után is fennállt.²⁵

1917 után, az első egyházi törvénykönyv megszületésétől kezdve már egyértelműen csak egy esetre szűkült a végleges elválás lehetősége: a házasságtörésre. Az ideiglenes elválás esetei nem voltak taxatív felsorolva, lényegét tekintve akkor lehetett kiszabni, ha a házaspár egyikének (vagy akár mindkettőnek) a lelki üdvössége, élete, egészsége veszélyeztetve volt.

Az 1917-es kódex szerint tehát az örökös elválás egyetlen oka az egyik fél házasságtörése lehet: e vétség fennforgása esetén a másik fél a természeti és a tételes jog (Biblia, Trid. XXIV. 8.) alapján jogosult az életközösség megszüntetésére.

A szodómiát és a bestialitást is a házasságtöréssel egy tekintet alá vették.

²⁰ Corpus Iuris Canonici, magyarul kánontörvénytar alatt a középkori egyházjog gyűjteményét értjük, az évszázadok folyamán megjelent pápai egyházjogi dokumentumok egységesen kiadott corpusát. 1582-83-ban állították össze, több kiadást ért meg, részei: Decretum Gratiani, IX. Gergely dekretálisai, Liber Sextus, Clementinae, Extravagantes Communes. Egészen 1917-18-ig, az első egyházi törvénykönyv megjelenéséig hatályban volt, ez számított az egyházjog fő forrásának.

²¹ BAGOSSY BERTALAN: *Feladatunk a polgári házassággal szemben*. Szatmár, 1896. 220–221. pp.

²² E tett büntetőjog-történeti vonatkozásairól ld. VÁMBÉRY RUSZTEM: *A házasság védelme a büntetőjogban*. 1. köt. Politzer. Budapest, 1901, 278–361. pp.

²³ ROSZNER ERVIN: *Régi magyar házassági jog*. Budapest, 1887. 303–304. pp.

²⁴ KONEK SÁNDOR: *Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar szent korona tartományaira*. Heckenast. Pest, 1867, 645–646. p., SCHERMANN EGYED: *A házasság jogi és erkölcsi szempontból*. Budapest, 1913. 89–90. pp.

²⁵ KONEK 1867, 648. p.

Szükséges volt az örökös elváláshoz az is, hogy be legyen bizonyítva a házasságtörés. Nyomós vélelmek is elegendők voltak ehhez, mivel e bűn természeténél fogva elég nehézkes a bizonyítás.

Az ártatlan fél nem volt jogosult az elválásra az 1917-es kódex szerint, ha 1) a házasságtörésbe beleegyezett, akár kifejezetten, akár hallgatólagosan (ha nem akadályozta meg, pedig könnyen megtehetette volna); 2) ha maga adott rá okot (pl. tanáccsal, rábeszéléssel); 3) ha a házasságtörést kifejezetten vagy hallgatólagosan megbocsátotta. Vélelmezendő az elbocsátás, ha a megbizonyosodástól számított 6 hónapon belül nem hagyta el a vétkes felet, vagy nem kezdeményezte a szeparációt. 4) Az sem jogosult az elválásra, aki maga is elkövette a bűntettet (ez gyakori volt a szentszékek gyakorlatában).

A kódex utáni gyakorlatban már nem volt egyértelmű, hogy a vétkes fél kérheti-e a házaseset visszaállításának kimondását, amennyiben az eddig vétlen házastársa is házasságtörést követett el.

Fontos újítása volt az első egyházi törvénykönyvnek, hogy amennyiben biztos és nyilvános volt a házasságtörés, az ártatlan fél önhatalmúlag is elválhatott. Ebben az esetben az elválás természeténél fogva örökösnek minősült, az ártatlan fél sosem volt köteles az együttélést helyreállítani. De természetesen joga volt megtenni, ha úgy érezte helyesnek.²⁶

Az 1917-es CIC 1129–1130. kánonja még csak azt hangsúlyozta, hogy az ártatlan félnek joga van a különváláshoz. A hatályos CIC 1152. k. 1.§-a elismeri ugyan a különválás jogát, de kijelenti: „nagyon ajánlatos, hogy a házasság felbontásától visszahúzódva és a család érdekében a bocsánatot ne tagadja meg a házasságtörő féltől, és a házastársi életet ne szakítsa meg”. Ennek a szemléletbeli változásnak az alapját nagyrészt az újabb katolikus moráleteológia megállapításai képezték, melyek szerint még a házasságtörés sem igazolja teljesen erkölcsileg a különválást. Az új CIC a házasságtörés megbocsátására nem csupán a feleket buzdítja, hanem az egyházi hatóságot is felszólítja a megbocsátás elősegítésére.²⁷

Az elméleti megalapozást követően át kell térni annak vizsgálatára, hogy ezen elméleti szabályok miként valósultak meg a szentszékek gyakorlatában, mi módon ítélték meg a házasságtörési ügyeket az egyházi bíróságok bírái. 1856 és 1871 között 6 köteléki pert és 83 ágytól-asztaltól elválasztás iránti keresetet indítottak a székesfehérvári szentszéken, melyből házasságtöréssel kapcsolatos ügy 11 volt. Néhol nősparáznaságnak is hívták (melyet a nő követhetett el, házas férfivel).²⁸

Az általam vizsgált szeparációs perek túlnyomó többségében mindkét fél a másikat vádolta a házasság megromlásáért, a feleség leginkább férje kegyetlenkedését szokta felhozni vádként, a férj pedig a feldolgozott dokumentumok alapján leggyakrabban házasságtörésre hivatkozott.²⁹ Például Lügner Lipót és Fresz Mária tisztii ügyész által perbefogott alperesek esetén a férj vádja az volt, hogy felesége házasságtörést követett el, és ezen túl még a vagyonukat is „elprédálja szeretőjével”. Erre válaszul a feleség azt

²⁶ SIPOS – GÁLOS 1960, 577–579. pp.

²⁷ Magyar Katolikus Lexikon, VII. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 574. p., *különválás* szócikk.

²⁸ SzfVPL. 1845/16-17/2. A nőt nősparáznaság miatt választották el ágytól-asztaltól a férjétől, mely nem köteleket érintő ok, így nem köthetnek új házasságot. Az ítélet „jogsabályi” alapjai: Máté, 19. fejt. 1-2 vers, Márk 10. fejt. 9-10. vers, Trid. zs. 24. ülés 7. can., 1791. évi 26. tc, 10. §.; Szentszéki jegyzőkönyvek 1860–1871.

²⁹ Pl. SzfVPL 1856/40/5., SzfVPL 1856/31/3., SzfVPL 1856/26/11.

hozta fel, hogy férje kegyetlenkedett vele, valamint szintén hűtlen volt, és gyermeket nemzett egy másik nővel. Mivel a férj úgy nyilatkozott, hogy bár a hűtlensége valóban megtörtént, de csakis a felesége tette után, és mindezek ellenére helyre szeretné hozni házasságát, így a szentszék „együttlakás- és élésre” kötelezte a feleket.³⁰

A házassági életközösség megszüntetése lehetett részleges, ekkor csak az ágyra nézve történt az elválás, és teljes, ha ágyra és asztalra nézve is. A veszprémi szentszéken ennek a megkülönböztetésnek nem volt nagy gyakorlati relevanciája, egyetlen esettel találkoztam, ahol csakis az ágyra nézve választották el a feleket. A másik csoportosítási szempont az elválás örökössége vagy ideiglenessége, melynek kapcsán már alaposabb kutatásokat lehetett folytatni, hogy mikor melyiket részesítette előnyben a szentszék. Az örökös elválásra sokkal ritkábban került sor, csak végső esetben, ultima ratio jelleggel alkalmazta a szentszék, és csak a házasságtörés szolgáltatott megfelelő alapot a kimondására (ahogy azt a jogszabályok is előírták).³¹ Minden más esetben az ideiglenes vagy határozatlan időre (ami szintén ideiglenesnek minősült) történő elválás volt a per végkimenetele.³²

A végleges elválásra példa lehet Obersall Kálmán római katolikus keszthelyi lakos felperes és Velerics Anna római katolikus szintén keszthelyi lakos alperes ágy- és asztaltól örökösen elváltató ítélete. Ennek indoka: „a nő részéről könnyelmű és pazarló életmód, ledér szerelmeskedés, főleg pedig egészen a nyilvános botrányig űzött gyakori házasságtörés.”³³

A vizsgált dokumentumok alapján azt a gyakorlati attitűdöt is megállapíthatjuk, hogy nem mindig örökös elváltató ítélet született a bebizonyosodott házasságtörés esetén sem.

Például szolgálhat erre Kecskés Katalin felperes és Babos György alperes ügye, melyben a hűtlenség bebizonyosodott, ugyanis éjjel elfogták a férjet egy gyanús személynél, be is zárták, nehogy idő előtt el tudjon menekülni, és bizonyítani tudják a páráználkodást. Ezt a tényt a ráckevei tanács bizonyítványa is megerősítette, melyben rögzítették ezt a tényt. Ennek ellenére csak ideiglenesen választották el a feleket.³⁴ Leginkább erre törekedett a szentszék, mintegy kiskaput hagyva a könnyebb békülésre, csak nagyon ritka esetben mondta ki az örökös elváltást.

Több esetben nem tudták minden kétséget kizáróan bebizonyítani a házasságtörést, illetve ha be is bizonyították, vagy mindkét fél bűnös volt, vagy pedig az ártatlan kész volt a megbocsátásra (még gyereknemzés ellenére is), így nem született elváltató ítélet. Az általam vizsgált időszak gyakorlatában a leggyakrabban ennek megfelelően az ítélet: „együttlakásra és élésre” kötelezés volt. Az alapos bizonyosság megkövetelését jól nyomon követhetjük például Dienes György és Maizner Juli önként elvált házaspár perében, melyben a feleség vádja a következő volt: „férjének férjehagyott volt gazdaasszonyávali gyanús társalgása”, melyet bár igazolt tanúkkal, és a férj is elismerte

³⁰ SzfvPL 1856/40/5.

³¹ VÉL 27/1906. Takács Endre és Fatér Magdolna házassági ügyében az alperes házasságtörést követett el, a zalaegerszegi királyi törvényszék felbontotta a házasságot, ennek ellenére kérte a felperes, hogy a szentszék mondja ki az ágytól-asztaltól való örökös elváltást, mert mint híven vallásához ragaszkodó egyén, súlyt helyezett a szentszék ítéletére és csak annak megnyerése után érezte magát lelkiismeretében is egészen nyugodtan.

³² SIPOS–GÁLOS 1960, 576. p.

³³ VÉL 26/1880.

³⁴ SzfvPL. 1856/24/9.

a látogatást, a gyanús társalgást viszont nem, így ezt nem találta elegendőnek a szentszék az elv拉斯ztó ítélet kimondásához.³⁵

Salamon Károly és Modnovics Eleonora nemesek ügyében a férj vádjai szerint felesége más férfival botránkozott életet élt, viszont ezt a tanúvallomások alapján a szentszék nem látta minden kétséget kizáróan bizonyítottnak, így együttélésre szólították fel a feleket.³⁶

Guyalin József felperes és Adamovics Anna alperes esetében pedig a felperes házasságtöréssel vádolta meg a feleségét, az alperes pedig kegyetlenséggel férjét, azonban a kegyetlenséget nem sikerült bizonyítani. Mivel a felperes úgy nyilatkozott, hogy kész megbocsátani feleségének, így „együttlakás és élésre” utasították őket.³⁷

Reichárd Teréz és Rausch Lipót perében az alperes férj megcsalta a feleségét a szakácsnőjükkal, gyermeket is nemzett neki. Ennek ellenére a nő úgy nyilatkozott a perben, hogy kész megbocsátani a férjének, amennyiben a szakácsnőt eltávolítják a háztól, így nem választották el a feleket.³⁸

Több vizsgált ügyben mindkét félnél bebizonyosodott a házasságtörés, általában az egyik házastárs cselekedetét a másik tette miatti bosszú motiválta, viszont mivel az együttélés folytatása mellett tették le a voksukat a felek, vagy legalább az egyik (a másiknak nem kell a beleegyezése, mert ha ő maga is házasságot tört, akkor nincs joga az elv拉斯ztást kérni), így nem választották el őket.³⁹

Lang Teréz és Göbel Sándor ügyében bebizonyosodott, hogy mindkét fél házasságot tört, az alperes – állítása szerint – csak bosszúból, de mivel mindkét fél úgy nyilatkozott, hogy együtt akarnak maradni, így nem választották el a feleket a bebizonyosodott házasságtörés ellenére sem.⁴⁰

Az esetek nagy részében nem önállóan csak a házasságtörés volt valamelyik fél, vagy akár mindkettő vádja, hanem más percímekekkel együtt jelent meg, például kegyetlenkedés, pazarlás, kicsapongó élet mellett.

A más címen indult perek közül leggyakrabban a kegyetlenség esetén találkozhatunk a házasságtöréssel, a vétkes fél ezzel próbálta menteni magát, mintegy igazolni a bántalmazások „jogosságát”.

Érdekes szempont a kegyetlenkedés vizsgálatakor annak szemügyre vétele, hogy a kegyetlenkedő fél milyen indokokat hoz fel a durva bánásmód mentségéül. Ugyanis a bíróság abban az esetben, ha a bántalmazás bár megvalósult, de úgy ítélte meg, hogy menthető okból tette a házastárs, akkor nem mondta ki az ágytól és asztaltól elv拉斯ztást, hanem a feleket az egymás iránti keresztényi szeretetre intette, és felszólította őket, hogy változzanak meg, és éljenek békében egymással. Egy szélsőséges alperesi védekezés így hangzott: „szájjas feleségemet csak önvédelemből bántottam, és néha ittas állapotomban, midőn nem nagy szájával felbosszantott”. Természetesen ez nem szolgálhatott mentségül a kegyetlen bánásmódra, ellenben például vizsgált percímeünk, a feleség házasságtörése, vagy az asszonyi kötelezettségek súlyos elhanyagolása adott esetben annak minősülhetett.

³⁵ SzfvPL. 1845/14/2.

³⁶ SzfvPL. 1845/23/1.

³⁷ SzfvPL. 1857/47/3.

³⁸ SzfvPL. 1856/27/7.

³⁹ SzfvPL. 1856/31/3., SzfvPL. 1856/40/5., SzfvPL. 1856/38/14.

⁴⁰ SzfvPL. 1856/38/14.

Ha az ítéletek jogszabályi alapjait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy több forrásból is merítettek a szentszékek bírái. Nem csak kimondottan jogszabályokat vettek alapul az ítélet meghozatala során, hanem ahogy már korábban említésre került, a Biblia, azon belül az Újszövetség is egyik alapvető jogforrásnak és hivatkozási alapnak, zsinórmértéknek számított az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában is (Máté, Márk evangéliuma). Ezentúl a házassági ügyeket szabályozó pápai dekretálisok és zsinati határozatok is megjelentek az ítéletekben, mint a tételes egyházi jog kötelező rendelkezései: Trienti zsinat (24. ülés 7. can.); IX. Gergely pápa Liber extrája, örökös elválasztásnál: 4. könyv, XIX. cím, IV. fejt. és XXI. cím, IV. fejt.). Mindezekon felül hazánk világi törvényei és ítélkezési gyakorlata is fontos hivatkozási alapnak számított: Werbóczy Hármaskönyve, I. rsz. 105. cím; 1791. évi 26. tc. és „161 felső ítélet”.⁴¹

Az ítélet megfogalmazásának gyakorlatában az „egyházi és világi (hazai) törvényenként, nevezetesen” fordulattal szokták bevezetni a jogszabályok felsorolását.

Végül egy olyan kérelemről kell említést tenni, mely témánkat kicsit távolabbról érinti, viszont mégis van némi relevanciája, mert a házasságtörés elkerülését célozta. Több esetben olyan kérelemmel fordult valamelyik házasságfelek a szentszékhez, mellyel úgymond a bajt szerette volna megelőzni. Azaz ha fennállt véleménye szerint a házasságtörés veszélye, mivel egy harmadik személy túl közel került a házastársához. Ilyen esetben viszont a szentszék válasza a következő volt:

„A házassági törvényszéknek csak a házasságfelek fölött levén bíraskodási joga, ennél fogva a házasságháborítókat nem idézheti perbe. Miért is a jelen perben netalán fennforgó házasságháborító ellen a sértett fél a világi bíróság elé utasítatik.”⁴²

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy nem volt ritka az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában a házasságtöréssel összefüggő ügyek száma, továbbá megállapítható a feldolgozott perek alapján, hogy több férfi hivatkozott erre a percímrre az ágytól-asztaltól elválasztás iránti keresetekben, mint feleség. Nem volt ritka azonban az sem, hogy mindkét fél elkövette e házasság elleni cselekményt, ebben az esetben viszont egyik fél sem kérhette az elválasztást. Annak ellenére, hogy elég sokan estek bűnbe, leszűrhető a perekből, hogy maguk a felek is sok esetben igyekeztek a keresztény szellemiség jegyében megbocsátani, és ezáltal megmenteni a házasságukat. Tetten érhető ez abban, hogy több szeparációs eljárás során maga a felperes jelezte a bíróságnak vallo-másában, hogy kész megbocsátani házastársának és folytatni az együttélést.

A perek végkimenetelét tekintve – bár a házasságtörés volt az egyetlen lehetséges percímr az örökös elválasztásra, mégis – elmondható, hogy nagyon kevés esetben jutott erre a döntésre, azaz a végleges szeparációra a szentszék ítéleteiben, sokkal inkább preferálta az ideiglenes elválasztást, valamint az „együttlakás- és élésre” kötelezést. Ennek egyik oka a fentebb említett szabály volt, miszerint a házasságtörést szintén elkövetett fél nem kérhette a szeparációt, másik oka pedig az a – más perekben is tetten érhető – egyházi szemléletmód, mely szerint minél inkább törekedni kell a házasság megmentésére, és a végleges szeparációnak csak akkor lehet létjogosultsága, ha már végérvényesen és menthetetlenül megromlott a felek házassága.

⁴¹ SzfvPL. Szentszéki jegyzőkönyvek 1856–1871.

⁴² Pl. SzfvPL. 1857/62/7.